

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/411/26/85

Warszawa, grudzień 1985 r.

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA SPOŁECZEŃSTWA

Analiza porównawcza na podstawie
wyników badań ankietowych

Zespół Badań Sondażowych

Warunki materialne stanowią jedną z podstawowych cech określających sytuację życiową ludzi oraz współwyznaczających ich zachowania i opinie. Wprawdzie w dotychczasowych przedsięwzięciach badawczych CBOS nie były one przedmiotem odrębnych badań, jednakże materiał faktograficzny pochodzący z ankiet przeprowadzonych w latach 1984-1985 na reprezentatywnych próbach ogólnopolskich¹ zawiera wiele interesujących informacji, pozwalających na ogólną rekonstrukcję obrazu warunków materialnych społeczeństwa. Celem przedstawionego opracowania jest prezentacja tego obrazu.

Wskaźniki charakteryzujące materialne warunki życia używane w analizowanych badaniach można podzielić na dwa rodzaje: wymierne, zawarte w pytaniach metryczkowych o cechy respondenta oraz subiektywne, charakteryzujące opinie badanych o własnych warunkach materialnych.

1. Wymierne wskaźniki sytuacji materialnej

Dochody

W celu scharakteryzowania obiektywnej sytuacji materialnej w większości ankiet zadawano respondentom pytanie o wysokość miesięcznych dochodów wszystkich członków gospodarstwa domowego. Sumę tych dochodów przeliczano następnie na jedną osobę w gospodarstwie. Niekiedy pytano wprost o dochody w przeliczeniu na jednego członka gospodarstwa domowego.

Deklaracje dochodowe zbierane drogą wywiadów kwestionariuszowych są, jak wiadomo, obarczone dużym błędem nielosowym, wynikającym z nierzetelności bądź niewiedzy respondentów. Obarczone są one także poważnym błędem losowym, skrajne sytuacje biedy i bogactwa nie poddają się bowiem tego typu badaniom. W związku z tym deklaracje te są, zdaniem specjalistów², reprezentatywne tylko dla kategorii tzw. przeciętnego Polaka, nie oddają natomiast w pełni rzeczywistości.

---

¹ Charakterystykę badań uwzględnionych w analizie zawiera aneks /numery w nawiasach odpowiadają numerom badań w aneksie/.

² L. Beskid: Warunki życia i potrzeby społeczeństwa polskiego. Warszawa 1984. IFIS, s. 12.

Ze względu na to, że pytanie o dochody w poszczególnych ankietach było zadawane w różny sposób, do dochodów mogły być wliczane różne pozycje. Stąd możliwości prowadzenia pogłębionych analiz są ograniczone. Warto jednak, z tym zastrzeżeniem, przytoczyć informacje o średnim miesięcznym dochodzie w przeliczeniu na 1 członka gospodarstwa domowego, uzyskane w kolejnych badaniach. W poszczególnych okresach kształtował się on następująco:

grudzień '84	[1]	- 8357 zł
marzec '85	[2]	- 8127 zł
czerwiec '85	[3]	- 9573 zł
wrzesień '85 /rodziny pracownicze i emeryckie/	[4]	- 8391 zł
październik '85	[5]	- 9400 zł

Wyposażenie w dobra trwałego użytku

Drugim obiektywnym elementem sytuacji materialnej, który był brany pod uwagę, jest stan zagospodarowania materialnego gospodarstwa domowego respondenta. O stan ten pytano jednak sporadycznie, przy czym zestaw dóbr, które brano pod uwagę, nie zawsze był jednakowy. Faktycznie nie istnieje więc w materiale faktograficznym zebranych przez CBOS baza informacyjna pozwalająca na porównanie stopnia zagospodarowania materialnego. Można jedynie przedstawić wyposażenie w niektóre dobra. I tak badanie z października 1984 r. [6] wykazało, że w dobra luksusowe są najlepiej wyposażeni urzędnicy. Telewizor kolorowy posiada 51,6% badanych, samochód - 85%, a pralkę automatyczną - 67,8%. Odpowiednie dane dla robotników były następujące: 20, 19,8 i 32,3%. Spośród mieszkańców miast badanych w styczniu 1985 roku [7] samochód posiada 20,7%, pralkę automatyczną - 41,0%, działkę rekreacyjną - 15,6%. Dla porównania można podać, że w rodzinach pracowniczych objętych badaniami budżetów rodzinnych GUS wyposażenie w te dobra według stanu na początku roku 1984 było następujące: telewizor kolorowy posiadało 16,8% rodzin, samochód - 26,5%, a pralkę automatyczną - 32%³.

---

³ Rocznik statystyczny 1984. Warszawa. GUS, s. 139.

Warunki mieszkaniowe

Trzecim elementem sytuacji materialnej rejestrowanym za pomocą wskaźników wymiernych w kilku badaniach były warunki mieszkaniowe respondentów, za każdym razem jednak brano pod uwagę inne ich aspekty. Porównanie uzyskanych wyników nie jest więc możliwe. Można porównać jedynie informacje o samodzielności posiadanego mieszkania. Spośród badanych robotników [6] samodzielne mieszkanie posiada 69,6%. W grupie urzędników odsetek ten wynosi 97,7%, a więc sytuacja jest o wiele lepsza. Ogółem wśród mieszkańców miast samodzielne mieszkanie posiada 75% respondentów [7].

2. Subiektywne wskaźniki sytuacji materialnej

O wiele bogatszy, ciekawszy i bardziej plastyczny obraz sytuacji materialnej ludzi dają stosowane w niektórych z analizowanych badań wskaźniki subiektywne, czyli oceny własnej sytuacji materialnej dokonywane przez respondentów według podanej kafeterii jakościowo-wartościującej lub na skali punktowej. W wielu wypadkach zapewniona jest porównywalność uzyskanych rezultatów.

Oprócz opisu subiektywnego postrzegania własnej sytuacji materialnej można przedstawić także wyniki informujące o jej znaczeniu na tle innych wartości życiowych i składników warunków życia⁴.

W badaniu przeprowadzonym w sierpniu 1984 r. [8] sytuację materialną własną i rodziny uznało za bardzo ważną 46% respondentów. W hierarchii zajmuje ona miejsce po życiu rodzinnym i osobistym /74,2%/, a przed pracą zawodową /38,6%/ i sytuacją społeczno-polityczną w kraju /36,6%/. Hierarchia ta utrzymuje się również, gdy brane są pod uwagę wszystkie oceny powyżej środka skali. Za zupełnie nieważną uznaje swoją sytuację materialną zaledwie 0,4% badanych, podobnie jak życie rodzinne i osobiste, natomiast pracę zawodową ocenia tak 2,2% respondentów, a sytuację społeczno-polityczną w kraju 2,5% /tab. 1/.

---

⁴ O znaczeniu sytuacji materialnej dla ludzi informują oceny dokonane przez respondentów na dziesięciopunktowej skali, gdzie "0" oznaczało, że jest ona zupełnie nieważna, "9" zaś - że jest bardzo ważna.

Tabela 1. Ocena znaczenia i zadowolenia z wybranych wartości życiowych i elementów warunków życia na dziesięciopunktowej skali [8]

w procentach

Wartości i elementy warunków życia	Punktacja na skali										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sytuacja materialna	a	0,4	0,1	0,5	1,0	2,2	7,5	10,2	16,2	15,4	46,3
	b	5,0	3,0	7,6	10,7	15,3	17,6	13,9	12,0	16,9	7,4
Życie rodzinne i osobiste	a	0,4	0,2	0,1	0,6	0,3	2,1	2,7	5,5	13,8	74,2
	b	1,1	0,5	1,2	2,5	3,3	9,1	10,9	16,6	24,0	30,1
Praca zawodowa	a	2,2	0,4	0,3	1,4	2,0	6,7	9,7	18,4	19,1	38,6
	b	5,7	1,5	1,7	5,7	6,9	15,6	13,0	17,7	12,6	12,9
Sytuacja społeczno-polityczna w kraju	a	2,5	1,0	2,5	3,0	5,0	11,3	10,2	13,3	14,4	36,6
	b	9,4	5,2	10,0	13,1	14,5	16,0	11,0	9,3	5,0	5,7

a - Znaczenie. b - Zadowolenie.

Ciekawie przedstawia się porównanie znaczenia, jakie ludzie przypisują sytuacji materialnej, z oceną zadowolenia z własnej sytuacji dokonaną na tej samej dziesięciopunktowej skali /tab. 1/. Wynika z niego, że stopień tego zadowolenia pozostaje w znacznej dysproporcji do wagi, jaką jej ludzie przypisują. Świadczy to o konfliktogenym charakterze obecnej sytuacji materialnej ludzi.

O znaczeniu sytuacji materialnej jako potencjalnego źródła konfliktów społecznych mówią bezpośrednio wyniki innych badań z 1984 roku. W odpowiedzi na pytanie: "Które z cech różniących ludzi są, Pana/i/ zdaniem, źródłem niechęci lub konfliktów w naszym społeczeństwie?" warunki materialne były wymieniane na pierwszym miejscu w sposób najbardziej zdecydowany zarówno przez inteligencję, jak i przez robotników. W czerwcu 1984 roku [9] 75,3% badanej inteligencji uznało warunki materialne za najpoważniejsze źródło konfliktów i niechęci w naszym społeczeństwie. Na drugim miejscu znalazły się poglądy polityczne - 72,9%. W badaniach przeprowadzonych we wrześniu 1984 roku konfliktogenność warunków materialnych po-

twierdziło 78,9% respondentów z grupy inteligencji i 74,9% z grupy robotników [10]. Poglądy polityczne zostały uznane za drugi co do ważności czynnik i potencjalne źródło konfliktów w naszym społeczeństwie przez 72,7% badanych inteligentów [9] oraz 60,9% robotników [10]. Za najmniejsze źródło niechęci i konfliktów spośród wybranych cech różniących ludzi zostały uznane w obu badaniach religia oraz pochodzenie społeczne /tab. 2/.

Obraz ogólnych warunków życia ludzi w Polsce wyłaniający się z ocen subiektywnych respondentów nie jest zbyt optymistyczny: 58,8% badanych w 1984 roku [1] oceniało, że ogólnie biorąc w naszym kraju ludziom żyje się niezbyt dobrze, a 17,9% - wręcz że źle, za ledwie 15% - że dobrze, 7% zaś nie potrafiło sformułować własnej oceny. Najwyższą ocenę warunków życia w naszym kraju wystawiło za ledwie 0,6% badanych.

W ogólnych ocenach kierunków rozwoju warunków życia ludności w naszym kraju w najbliższej przyszłości można dostrzec pewien optymizm. O ile w grudniu 1984 r. [1] poprawy ogólnych warunków życia ludności w Polsce spodziewało się 26% badanych, to w październiku 1985 r. [5] już 32% /tab. 3/. Optymizmu tego nie należy jednak przeceniać, pamiętając o skali regresu poziomemu życia ludności w ciągu ostatnich kilku lat, a także o tym, że społeczna ocena ogólnych warunków życia w Polsce jest negatywna /przypomnijmy, że za ledwie 15% osób uważa, że ogólnie biorąc ludziom w naszym kraju żyje się dobrze/. W związku z tym oczekiwanie poprawy warunków życia jest psychologicznie uzasadnione i nie musi być oparte na rzeczywiście występujących pozytywnych zmianach. Ponadto niepokojący jest fakt, że poprawy sytuacji ogólnej oczekują przede wszystkim ci ludzie, którzy lepiej oceniają aktualny poziom swego życia. Osoby, których rodziny żyją obecnie w gorszych warunkach, najczęściej nie spodziewają się zmian własnej sytuacji, a jeśli, to na gorsze.

Wyniki badania z października 1985 r. [5] wskazują, że poglądy na temat kształtowania się warunków życia ludności w Polsce w ciągu najbliższych 3 lat są wyraźnie zbieżne z oceną 40-lecia pod kątem tego, co przyniosło ono ludziom żyjącym w naszym kraju.

Tabela 2. Źródła konfliktów i niechęci w społeczeństwie w opinii inteligencji i robotników

w procentach

Cechy ludzi	Grupy badanych	Odpowiedzi na pytanie o konfliktowość cechy						
		zdecydowanie tak	tak	raczej tak	trudno powiedzieć	raczej nie	nie	zdecydowanie nie
Pozycja materialna	a	21,5	32,7	21,1	5,1	11,0	7,1	1,2
	b	25,4	34,1	19,4	3,4	8,7	7,0	1,6
	c	21,4	31,6	21,9	9,6	7,9	5,9	1,9
Stanowisko w pracy	a	7,1	21,1	27,0	9,7	20,8	12,3	1,6
	b	9,0	24,3	26,4	8,7	19,0	11,3	1,0
	c	6,7	23,4	24,1	10,6	18,6	14,7	1,9
Poglądy polityczne	a	16,6	31,5	24,8	8,5	11,9	6,2	0,3
	b	27,0	25,7	20,0	7,3	13,0	5,9	1,0
	c	12,9	23,4	24,6	13,3	13,0	11,9	1,0
Wykształcenie	a	1,3	5,9	10,3	10,4	33,6	31,8	6,5
	b	2,0	8,0	12,7	10,4	30,0	30,4	5,6
	c	3,3	10,9	12,7	11,3	27,6	30,7	3,6
Pochodzenie społeczne	a	1,2	4,5	7,7	7,4	29,9	36,3	12,8
	b	4,1	4,9	11,4	9,9	23,4	36,6	9,0
	c	3,9	34,1	23,6	10,9	23,6	34,1	3,9
Przynależność do PZPR	a	7,3	17,8	23,5	14,1	19,5	15,8	2,1
	b	13,0	19,4	18,0	13,4	19,4	14,4	1,1
	c	9,4	16,9	19,0	14,1	17,0	21,7	1,9
Religia	a	1,6	8,0	10,3	8,2	27,2	32,7	11,9
	b	5,7	6,3	9,0	12,6	21,9	33,2	11,1
	c	1,7	7,9	7,6	10,9	20,9	41,1	10,0

a,b - Inteligencja [9]. c - Robotnicy [10].

Tabela 3. Ocena kierunków zmian w warunkach życia ludności w Polsce

Ocena kierunku zmian	w procentach		
	Grudzień '84 [1]	Czerwiec '85 [3]	Październik '85 [5]
Polepszenie	26,0	27,6	32,0
Bez zmian	36,8	35,8	36,4
Pogorszenie	26,7	22,5	19,8
Brak opinii	10,1	14,1	11,7

Jeśli by przyjąć odpowiedzi na pytanie o proporcję korzyści i strat, jakie ostatnie 40 lat przyniosło ludziom żyjącym w Polsce, za wskaźnik aprobaty dla systemu społeczno-gospodarczego, to przedstawiałby się on następująco:

1/ zdecydowana aprobatą /40-lecie przyniosło same korzyści/	- 1,9%,
2/ aprobatą /więcej korzyści niż strat/	- 26,8%,
3/ ocena umiarkowana /i korzyści, i straty/	- 52,2%,
4/ dezaprobatą /więcej strat niż korzyści/	- 10,0%,
5/ zdecydowana dezaprobatą /same straty/	- 1,4%,

Posługując się tym wskaźnikiem, należy stwierdzić, że wśród osób wyrażających oceny umiarkowane zdecydowanie najwięcej jest takich, którzy nie oczekują zmian warunków życia ludzi w najbliższych 3 latach, postawy zaś optymistyczne i pesymistyczne są nieomal równoważne. /tab. 4/.

Zestawiając oceny dotyczące własnej sytuacji materialnej badanych i ich rodzin uzyskane w różnych badaniach przeprowadzonych w latach 1984-1985 można dostrzec wyraźną tendencję do zmniejszania się ocen zdecydowanie negatywnych na korzyść średnich, a nawet powyżej średnich /tab. 5/. Tendencja ta znajduje potwierdzenie również w wynikach ostatniego badania z października 1985 roku [5].

Tabela 4. Oczekiwania dotyczące zmian warunków życia ludzi w Polsce w ciągu najbliższych 3 lat w zależności od oceny 40-lecia [5] w procentach

Ocena 40-lecia	Kierunek zmian warunków życia		
	polepszenie	bez zmian	pogorszenie
Same korzyści /zdecydowana aprobata/	62,5	14,6	8,3
Więcej korzyści niż strat /aprobata/	52,2	31,5	8,0
I korzyści, i straty /ocena umiarkowana/	27,4	40,6	20,9
Więcej strat niż korzyści /dezaprobata/	5,7	36,8	49,0
Same straty /zdecydowana dezaprobata/	5,7	28,6	48,6

Uwaga - Procenty nie sumują się do 100, ponieważ nie są uwzględnione odpowiedzi "trudno powiedzieć".

Tabela 5. Oceny własnej sytuacji materialnej w procentach

Ocena sytuacji materialnej	Grudzień '84 [1]	Marzec '85 [2]	Sierpień '85 [11]
Powodzi nam się bardzo dobrze	1,3	0,5	1,0
Powodzi nam się całkiem nieźle	8,3	10,1	10,5
Powodzi nam się znośnie, średnio	46,0	45,2	54,0
Powodzi nam się nie najlepiej	34,2	33,3	28,0
Powodzi nam się źle, jesteśmy w trudnej sytuacji	10,1	9,8	6,3

Oceniając własną sytuację materialną na skali siedmiopunktowej, której lewy kraniec oznaczał sytuację bardzo złą, prawy zaś bardzo dobrą, 43,3% badanych umieściło się w środku skali, 37,6% na lewo od środka, a 18,7% na prawo. Jeśli przypisać poszczególnym punktom określenia słowne, to można powiedzieć, że 2,1% osób oceniło sytuację materialną swojej rodziny jako bardzo złą, 5,5% jako złą, 30,0% - nieco gorszą od przeciętnej, 43,3% - średnią, 14,0% - nieco lepszą od przeciętnej, 4,2% - dobrą, 0,7% - bardzo dobrą.

Określając swoją sytuację na tle innych rodzin ludzie najczęściej umieszczali się w grupie osób średnio sytuowanych i o wiele rzadziej wśród sytuowanych gorzej niż średnio. Obrazuje to następujące zestawienie

<u>Ocena sytuacji na skali /%/</u>		<u>Ocena sytuacji własnej w porównaniu z innymi rodzinami /%/</u>	
1	Bardzo zła 2,1	bardzo zła	0,8
2	5,5	zła	4,7
3	30,0	gorsza niż przeciętna	16,6
4	43,3	przeciętna	54,0
5	14,0	lepsza niż przeciętna	13,1
6	4,2	dobra	8,9
7	Bardzo dobra 0,7	bardzo dobra	0,4

Nie oznacza to jednak, że postrzeganie sytuacji materialnej własnej rodziny na tle innych rodzin daje o wiele optymistyczniejszy obraz warunków życia, lecz świadczy jedynie, iż porównywanie się z innymi łagodzi nieco oceny własnej sytuacji. Spośród tych bowiem, którzy uważają, że w porównaniu z innymi powodzi im się przeciętnie, średnio, ocenę środkową na skali punktowej wybrało 55,7%; oceny gorsze - 33,1%, a lepsze od oceny średniej na skali - tylko 11,2%. A więc określenie "średnio w porównaniu z innymi" należy odnosić do ogólnie niezbyt wysokiego w odczuciu badanych poziomu życia.

Na niski poziom życia większości rodzin wskazuje również zestawienie ocen sytuacji materialnej rodziny ze sposobami gospodarowania budżetem domowym w skali miesiąca /tab. 6/. Nawet tym, którzy oce-

Tabela 6. Sposób gospodarowania miesięcznym budżetem domowym w zależności od oceny sytuacji materialnej rodziny [5] w procentach

Ocena sytuacji materialnej na skali siedmiopunktowej	Sposób gospodarowania pieniędzmi					inne możliwości
	od wypłaty do wypłaty	wystarcza na życie	wystarcza, ale na większe zakupy nie	wystarcza, są oszczędności	inne możliwości	
1 Bardzo źle	51,9	40,4	3,9	1,9	1,9	1,9
2	51,5	36,8	8,1	0,0	3,7	3,7
3	25,7	49,7	18,0	2,4	4,2	4,2
4	11,0	42,9	35,6	5,3	5,3	5,3
5	4,6	16,8	54,5	19,7	4,3	4,3
6	5,8	8,7	36,9	42,7	5,8	5,8
7 Bardzo dobrze	11,8	0,0	41,2	47,1	0,0	0,0

niają swoją pozycję materialną jako przeciętną, pieniędzy wystarcza tylko na bieżące utrzymanie. Wszelkie pozostałe wydatki muszą być finansowane z pożyczek lub dodatkowych dochodów, a o odkładaniu pewnej sumy miesięcznie może być mowa tylko przy najlepszych warunkach materialnych. Znajduje to potwierdzenie również w zestawieniu miesięcznych dochodów niezbędnych dla zaspokojenia podstawowych potrzeb rodziny w ciągu miesiąca ze średnimi miesięcznymi dochodami na 1 osobę. Pierwsze zostały oszacowane przez badanych na około 9708 zł w przeliczeniu na jedną osobę, drugie - w wysokości 9400 zł.

W tym samym badaniu w odpowiedzi na pytanie o kierunek zmian sytuacji materialnej rodziny w porównaniu ze stanem sprzed 2-3 lat 38,4% respondentów uznało, że ich sytuacja poprawiła się, natomiast 28,9% - że pogorszyła /tab. 7/. Taka ocena przeszłości nastawia bardziej optymistycznie do przyszłości. Prawie połowa badanych spodziewa się co najmniej utrzymania obecnego poziomu materialnego rodziny w perspektywie najbliższych 2-3 lat, 32,1% - jego poprawy, a tylko 17,8% - pogorszenia.

Tabela 7. Zmiany sytuacji materialnej rodziny [5] w procentach

Kierunek zmian	Oceny sytuacji materialnej	
	retrospektywne	prognostyczne
Znaczna poprawa	1,9	1,1
Poprawa	8,6	7,0
Niewielka poprawa	27,9	24,0
Brak zmian	32,1	49,3
Niewielkie pogorszenie	18,1	11,3
Pogorszenie	8,7	5,2
Znaczne pogorszenie	2,1	1,3

Ten ogólnie optymistyczny wydźwięk przytoczonych danych wyraźnie słabnie przy bardziej analitycznym ich ujęciu. Po sprawdzeniu, kto oczekuje poprawy, a kto pogorszenia sytuacji materialnej własnej rodziny, okazało się, że poprawy oczekują przede wszystkim

Tabela 8. Oczekiwania dotyczące kształtowania się sytuacji materialnej rodziny w zależności od kierunków jej zmian w przeszłości [5]

w procentach

Ewolucja sytuacji materialnej w ciągu ostatnich 2-3 lat	Oczekiwania co do rozwoju sytuacji materialnej						
	znacznie się poprawi	poprawi się	trochę się poprawi	nie zmieni się	trochę się pogorszy	pogorszy się	znacznie się pogorszy
Znacznie się poprawia	17,0	27,7	17,0	34,0	4,3	0,0	0,0
Poprawiła się	4,7	33,0	25,0	32,1	3,3	1,9	0,0
Trochę się poprawiła	0,1	8,1	41,1	45,6	3,9	1,0	0,0
Nie zmieniła się	0,8	2,2	20,3	62,2	12,4	1,9	0,3
Trochę się pogorszyła	0,0	2,7	14,3	48,9	24,7	7,8	1,6
Pogorszyła się	0,0	0,9	8,5	44,1	14,6	24,9	7,0
Znacznie się pogorszyła	0,0	1,9	11,5	34,6	7,7	28,8	15,4

Tabela 9. Oczekiwania dotyczące kształtowania się sytuacji materialnej w przyszłości w zależności od jej obecnej oceny [5]

w procentach

Ocena sytuacji materialnej na skali siedmiopunktowej	Oczekiwania co do rozwoju sytuacji materialnej						
	znacznie się poprawi	poprawi się	trochę się poprawi	nie zmieni się	trochę się pogorszy	pogorszy się	znacznie się pogorszy
1 Bardzo zła	4,1	10,2	10,2	36,7	10,2	16,3	12,2
2	0,7	3,0	16,3	49,6	11,9	15,6	3,0
3	0,1	3,0	22,5	52,5	12,3	7,7	1,8
4	1,2	6,1	26,1	49,9	12,6	3,5	0,7
5	1,4	13,5	28,8	47,8	7,2	1,2	0,0
6	2,0	24,0	23,0	45,0	4,0	1,0	1,0
7 Bardzo dobra	0,0	41,2	0,0	35,3	17,6	5,9	0,0

te rodziny, których sytuacja materialna w ciągu ostatnich 2-3 lat uległa polepszeniu. Mają na nią również nadzieję rodziny pozostające w nie zmienionej sytuacji. Natomiast około 30% badanych, których sytuacja materialna pogorszyła się w tym czasie, oczekuje dalszych zmian na gorsze lub co najwyżej stabilizacji poziomu materialnego rodziny /tab. 8/. Jest to wniosek niezwykle ważki i niepokojący. Poczucie obniżania się statusu materialnego sprzyja, jak wiadomo, ogólnym stanom frustracji i niezadowolenia, wywołuje pesymizm w ocenach szans życiowych oraz postawy roszczeniowe. Jest więc czynnikiem konfliktogennym.

Frustracyjne skutki niskiej aktualnej oceny własnych warunków materialnych są widoczne przy zestawieniu ocen tych warunków na skali siedmiopunktowej z oczekiwaniem co do ich kształtowania się w najbliższych 2-3 latach /tab. 9/. Istotnie ci, którzy oceniają gorzej swoją obecną sytuację, częściej oczekują jej pogorszenia się, ci zaś, którym powodzi się lepiej, częściej liczą na poprawę.

Oceniając poziom zaspokojenia poszczególnych potrzeb swojej rodziny, badani stwierdzili, że jest on najniższy w przypadku potrzeb kulturalnych, potrzeby wypoczynku w dni wolne od pracy i wypoczynku urlopowego, a także potrzeby mieszkaniowej /zarówno wielkość i standard, jak i wyposażenie mieszkania/. Stosunkowo najlepiej w rodzinach badanych są zaspokajane potrzeby podstawowe, to znaczy wyżywienie, potrzeby odzieżowe i związane z ochroną zdrowia, a także wszystkie potrzeby dzieci. Są to jednocześnie potrzeby chronione, czyli takie, które ludzie starają się zaspokajać w pierwszej kolejności, nawet kosztem rezygnacji z innych. Gdy nie wystarcza pieniędzy, to rezygnuje się najczęściej z odzieży, wypoczynku, rozrywek kulturalnych i wyposażenia mieszkania. Konieczność rezygnacji z zaspokojenia na pożądanym poziomie potrzeb odzieżowych świadczy o dużym napięciu budżetów domowych i jest kolejnym sygnałem mało satysfakcjonujących materialnych warunków życia społeczeństwa.

x

x

x

Pełniejszy obraz sytuacji materialnej społeczeństwa dałyby badania systematyczne, powtarzalne, z zastosowaniem zestandaryzowanych pytań o obiektywne wskaźniki poziomu życia. Rozpoczęcie takich badań przez CBOS jest zaplanowane na rok 1986.

Z analizy informacji o warunkach materialnych ludzi pochodzących z naszych dotychczasowych badań nasuwają się następujące wnioski:

1. Po drastycznym obniżeniu się poziomu życia ludności, wywołanym zjawiskami kryzysowymi z początku lat osiemdziesiątych, w okresie 1984-1985 nastąpiła pewna poprawa materialnych warunków życia. Znajduje to odzwierciedlenie w subiektywnych ocenach własnej sytuacji materialnej. Poprawa ta wpływa na polepszenie się nastrojów społecznych.

2. Znaczenia tego faktu nie należy przeceniać zważywszy na skalę regresu poziomu życia ludności. W dalszym ciągu bowiem w odczuciu społecznym dominuje niezadowolenie z własnej sytuacji materialnej. Występują duże dysproporcje pomiędzy wagą, jaką ludzie przypisują sytuacji materialnej własnej rodziny, a stopniem zadowolenia z osiągniętego poziomu materialnego. Świadczy to o konfliktogennym charakterze obecnego materialnego poziomu życia społeczeństwa.

3. O konfliktogennym charakterze obecnej sytuacji materialnej społeczeństwa świadczą następujące fakty zaobserwowane w trakcie badań: Większości rodzin, które oceniają własną pozycję materialną jako średnią, pieniędzy w skali miesiąca wystarcza tylko na bieżące utrzymanie /wyżywienie, niezbędna odzież, opłaty/. Pozostałe wydatki muszą być finansowane z pożyczek lub dodatkowych dochodów. Nie ma więc żadnej możliwości oszczędzania pieniędzy, co nie daje poczucia zabezpieczenia na przyszłość lub w przypadku nieprzewidzianych sytuacji życiowych.

Frustracyjne skutki niskiej aktualnej sytuacji materialnej są widoczne szczególnie ostro w grupie około 30% badanych, których sytuacja uległa pogorszeniu w ostatnich latach. Oczekują oni dalszego obniżenia się poziomu swego życia lub co najwyżej jego stabilizacji.

Minimalne dochody niezbędne dla zaspokojenia potrzeb rodziny w ciągu miesiąca zostały oszacowane przez badanych na sumę 9708 zł w przeliczeniu na jedną osobę, podczas gdy deklarowane przez nich dochody wynosiły 9400 zł. Uwzględniając niedoszacowanie w ocenie aktualnych posiadanych dochodów, należy przyjąć, że kształtują się one na poziomie minimalnych dochodów niezbędnych dla zaspokojenia podstawowych potrzeb.

Pierwszoplanowe miejsce odzieży wśród potrzeb chronionych, to znaczy takich, na które rodzina stara się wygospodarować pieniądze kosztem rezygnacji z innych potrzeb, świadczy o dużym napięciu budżetów domowych.

ANEKS

- [1] Problemy polityczne i gospodarcze roku 1984. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /październik 1984/.
- [2] Sytuacja polityczna w I kwartale '85 - badanie przeglądowe Ogólnopolska próba dorosłej ludności /marzec '85/.
- [3] Stosunek do polityki. Zainteresowanie ordynacją wyborczą - przedwyborczy sondaż CBOS. Ogólnopolska próba elektoratu /czerwiec '85/.
- [4] Badanie przeglądowe - opinie o gospodarce, Fundacji Rolnej, kombatanach i kampanii wyborczej. Ogólnopolska próba dorosłej ludności /wrzesień '85/.
- [5] Rodzina i szkoła - opinie o roli szkoły i sytuacji materialnej rodzin. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /październik '85/.
- [6] Opinie o kontroli społecznej i projekcie powołania Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej. Losowa próba robotników i dyrektorów wydziałów urzędów wojewódzkich /czerwiec '84/ oraz chłopów /październik '84/.
- [7] Podwyżka cen '85. Ogólnopolska próba dorosłej ludności miejskiej /styczeń '85/.
- [8] Demokracja socjalistyczna w opinii społecznej. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /sierpień '84/.
- [9] Standardowy Pakiet Opinii Społecznej - inteligencja. Próba czterech grup zawodowych z wyższym wykształceniem: ekonomistów, inżynierów, lekarzy i nauczycieli z miast: Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Warszawa, Wrocław. Badania dwukrotne /czerwiec i wrzesień 1984/.
- [10] Standardowy Pakiet Opinii Społecznej - robotnicy. Badania na próbie robotników największych zakładów przemysłowych z miast: Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Warszawa, Wrocław /wrzesień 1984/.
- [11] Jubileusz ONZ - konsultacje. Ogólnopolska próba dorosłej ludności /nadreprezentacja osób z wyższym wykształceniem - sierpień 1985/.